

LÆRERVEJLEDNING

Forløbets navn	Morfemer til sosu-faget
Nøgleord/tags	Morfologisk opmærksomhed, morfologi, ordkendskab
Evt. branchetoning	Sosu-faget Det er muligt at tilpasse opgaverne til en anden branche ved at udskifte opgavernes sosu-specifikke ord og tekster til andre brancherelaterede ord og tekster.
Forløbets omfang	I materialet vil der være opgaver til flg. områder: <ul style="list-style-type: none">• Rødder• Sammensatte ord med og uden limebogstav• Bøjningsmorfemer• Afledninger, herunder for- og efterstavelser
Forløbets overordnede formål	<ul style="list-style-type: none">• At sosu-medarbejdere opnår hensigtsmæssige strategier til ordlæsning• At sosu-medarbejdere udvikler deres ordkendskab, så de opnår en bedre sprogforståelse, hvilket gavner i jobbet som sosu-medarbejdere
Forløbets skriftsproglige færdighedsmål	<ul style="list-style-type: none">• Deltageren kan udvikle morfematiske strategier i forhold til læsning og stavning.• Deltageren kan læse mere komplekse ord.• Deltageren kan stave bedre på jobbet, herunder at stave mere komplekse ord.• Deltageren kan udvikle sit ordkendskab i forhold til fagord på jobbet som sosu-medarbejder

**Forløbet vigtigste
delmål**

- At kunne identificere roden i et ord og isolere roden fra resten af ordet
- At få en forståelse for fordelingen ved først at identificere roden, når der efterfølgende tilføjes en bøjning.
- At kunne identificere et sammensat ord
- At kunne dele et sammensat ord i rødder og eventuelt limebogstav
- At kunne skrive et sammensat ord med og uden limebogstav
- At kunne bruge sin viden om sammensatte ord i forhold til stavning af disse
- At kunne identificere et navneord, et tillægsord og et udsagnsord.
- At kunne identificere et bøjningsmorfem i et navneord, i et tillægsord og i et udsagnsord
- At kunne dele et ord i rod og bøjning
- At kunne danne et ord ved at føje en bøjning til en rod
- At kunne bruge sin viden om ordklasser til at stave bøjede ord mere sikkert
- At kunne identificere en forstavelse i et ord
- At kunne dele et ord i forstavelse og rod
- At kunne danne et nyt ord med forstavelse ved at føje en forstavelse til roden
- At kunne bruge viden om forstavelser til at stave afledte ord mere sikkert
- At kunne identificere en efterstavelse i et ord
- At kunne dele et ord i rod og efterstavelse
- At kunne danne et nyt ord ved at føje en efterstavelse til roden
- At kunne bruge viden om ord efterstavelser til at stave afledte ord mere sikkert
- At få en forståelse for sammensatte ord - at sidste rod bærer grundbetydningen, og at første rod præciserer betydningen
- At forstå, at et sammensat ord læses forfra og forstås bagfra
- At forstå, at for- og efterstavelser ofte ændrer ordets betydning

	<ul style="list-style-type: none">• Især i forhold til den tosprogede deltager: At kunne forstå og benytte flere fagord på jobbet som sosu-medarbejder
Deltagerforudsætninger	<p>Deltageren bør have kendskab til basale bogstav/lydforbindelser samt basale ordlæse- og stavefærdigheder.</p> <p>Deltageren bør have en forholdsvis sikker færdighed i stavelsesdeling.</p> <p>Deltageren bør have et ordkendskab, der svarer til materialets mindre komplekse ord, f.eks. hjertet, leveren, og maven.</p>
Hvad skal underviseren og deltagerne bruge?	<p>Materialerne downloades af underviser, og opgaverne laves på papir.</p> <p>Får deltageren materialet digitalt, kan tekst og ord oplæses af et oplæsningsprogram efter behov.</p> <p>Opgaverne kan desuden laves digitalt, hvis linjerne slettes.</p>
Referencer	<p>Forlaget Elyson, 2011-2022, Laila Ravensholt "Ellevild med ord 1-4"</p> <p>Forlaget Digtea, 2016, Laila Ravensholt "Alt om morfemer"</p> <p>Akademisk Forlag, 2019, Anne-Mette Nielsen, Hanne Daugaard og Holger Juul "Skub på ordet"</p> <p>Gyldendal, 2021, Søren Brogreen og Diana Kruse "Sosu Dansk"</p> <p>Elisabeth Arnbak, 2009 – "Udnyttelse af skriftens betydningsprincip"</p> <p>Samfundslitteratur, 2019, Trine Gandil "Betydeligt"</p>

FORLØBET

Oplysninger til underviser

- Det forudsættes, at underviser har et grundlæggende kendskab til morfologi.
- Der kan arbejdes med materialet individuelt eller på hold.
- Der kan arbejdes med hele materialet eller med udvalgte opgaver efter behov.
- Inden arbejdet med morfemer giver underviser en introduktion til området morfologi, og herunder lægges der vægt på, at
 - a. morfologisk opmærksomhed styrker ordlæsning og stavning
 - b. morfemer staves altid på samme måde
 - c. en morfologisk strategi kan være en kompenserende strategi
 - d. arbejdet med morfologisk opmærksomhed styrker ordforrådet
 - e. morfemer tager udgangspunkt i betydning
 - f. morfemdeling ses i modsætning til stavelsesdeling.
- Materialet består af 4 dele, som hver afsluttes med en eller to tekster, hvor deltageren konsoliderer det indlærte. Teksterne kan læses eller lyttes ved hjælp af et oplæsningsprogram.
- I materialet benyttes "rod" i stedet for rod morfem og efterstavelse i stedet for afledningsendelse, da disse udtryk er lettere at huske og benytte for deltageren. I vejledningen benyttes også disse udtryk.
- Inden arbejdet med hvert område påbegyndes - rod, sammensatte ord med og uden limebogstav, bøjningsmorfemer, for- og efterstavelser - forklarer underviser den pågældende morfemtype, f.eks. med udgangspunkt i ord, deltageren allerede er fortrolig med.
- Generelt bør underviser benytte allerede kendte og hyppigt forekommende ord, når der undervises i morfologi på det indledende plan.
- Det anbefales, at læreren styrer uden om ord, hvor roden ikke findes eller ikke bruges som selvstændigt ord, f.eks. hæmning og begyndelse.

- Til læseteksterne er knyttet et antal opgaver for at understøtte, at deltageren har forstået teksten nogenlunde, inden der arbejdes videre i forhold til morfemer. Underviser kan også/i stedet vælge at sikre forståelsen ved at tale om teksten.
- Teksterne fremstår i deres fulde længde og kan i den aktuelle undervisningssituation være for lange. Underviser kan vælge at læse udvalgte dele af en tekst, og alligevel kan der arbejdes med alle tekstens understregede ord.
- I morfemer til sosu-faget 1 præsenteres deltageren for roden, og for at gå i dybden med denne del indgår her også ord med bøjninger og efterstavelser. Det skal præciseres, at det er roden, der er i fokus, og at de andre morfemtyper bliver behandlet senere i materialet.
- I visse opgaver i Morfemer til sosu-faget 4 bliver deltageren bedt om selv at finde ord. Her anbefales det at lade deltageren helt selv bestemme, om det skal være sosu-specifikke ord eller andre ord.
- I forhold til ordklasser og bøjningsmorfemer arbejdes kun med de regelmæssige former.
- Når "e" står efter udsagnsordets rod i et sammensat ord, er dette "e" - i dette materiale - et limebogstav, f.eks. køreskole.
- Deltageren præsenteres for begrebet snydemorfem, når dette opstår i undervisningen, f.eks. soldat, hvor sol er et snydemorfem. Sol har nemlig intet med ordet soldat at gøre.
- Underviser har løbende fokus på, at deltageren forstår de ord, der arbejdes med, og ordbogen benyttes efter behov.
- "an" vurderes ikke altid som en forstavelse, men i dette materiale er "an" en forstavelse.
- I materialet vil der forekomme ord, hvor der er tilføjet dobbeltkonsonant efter roden, bl.a. når ordet får en bøjning.

<p>I forbindelse med at sådanne ord, bør underviser kort berøre problematikken, f.eks. med eksempler, f.eks. skubbede og lette.</p> <ul style="list-style-type: none">• Navneord, hvis rod slutter på -e kan være en udfordring for deltageren, når roden skal identificeres. For at støtte deltageren anbefales det, at underviser giver eksempler på flere af sådanne ord, f.eks. læge, læbe og kæbe.• Visse ord kan, hvis ordet vurderes ud fra dets forhistorie, være uregelmæssige i forhold til roden. Dette bør der ses bort fra og udelukkende ses på roden, som den fremstår her.	
<p>Morfemer til sosu-faget 1</p> <p>Rødder</p> <p>S. 1-8 Opgave 1-5</p>	<p>Mål: At kunne finde roden i et ord og at kunne isolere roden fra resten af ordet</p> <p>Deltageren bør lære:</p> <ul style="list-style-type: none">• at en rod er et ord i sig selv• at der altid er mindst en rod i et ord
	<p><u>Forslag til supplerende aktiviteter i forbindelse med arbejdet med rødder</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Lad deltageren udpege roden i ord, de kender, f.eks. tånegl, blodåre, utryg og hjælpsom, huse og pæner.• Præsenter deltageren for ordfamilier - grupper af ord, hvor roden går igen, f.eks. venskab/venlig og ørepine/hovedpine.• Find ord i aviser på skilte m.m., og find ordenes rod.
<p>Morfemer til sosu-faget 1</p> <p>Sammensatte ord</p> <p>S. 9-26</p>	<p>Mål: At kunne dele et sammensat ord i rødder og måske limebogstav At kunne danne et sammensat ord med og uden limebogstav</p> <p>Deltageren bør lære:</p>

Opgave 6-21

- at sidste rod er navnet på hele ordet
- at første rod/de første rødder gør ordet mere præcist
- at “et sammensat ord læses forfra, men forstås bagfra”
- at mange nye ord er sammensatte ord
- at flere rødder får dobbeltkonsonant, når de er en del af et sammensat ord

Forslag til supplerende aktiviteter i forbindelse med arbejdet med sammensatte ord med og uden limebogstav

- Lad deltageren danne forskellige sammensatte ord, og tal om betydningen.
- Tal om, hvilken betydning rodens placering har i udvalgte ord - at sidste rod er navnet på hele ordet, og at første rod/de første rødder gør ordet mere præcist, f.eks. hovedpine og rygsøjle.
- Byt om på rødderne - hvad betyder ordet nu? F.eks. tandlæge/lægetand og sangaften/aftensang.
- Find sammensatte ord på skilte, i aviser m.m.
- Lad deltageren finde så mange sammensatte ord som muligt, hvor første rod går igen, f.eks. lårben/lårbrud og rygmarv/rygsøjle.
- Lad deltageren finde så mange sammensatte ord som muligt, hvor sidste rod går igen, f.eks. brystkræft/blodkræft og tyndtarm/tyktarm.
- Benyt ordkort, hvor kortene kan parres parvis, så de danner et sammensat ord, f.eks. tøj+vask og tand+pasta.
- Lad deltageren danne lange ord med flere rødder, f.eks. førstehjælpkursus og tolvfingertarm. Måske kan

	<p>deltageren finde ord i forbindelse med tekster på jobbet eller på uddannelsen.</p> <ul style="list-style-type: none">• Giv eksempler på sammensatte ord, hvor der indgår dobbeltkonsonant, f.eks. liggestol og vækkeur, og gør dette i forbindelse med opgaver med denne problematik.• Benyt udvalgte opgaver fra materialet, og tal om ordenes betydning - i opgave 8 tales f.eks. om betydningen af hjernehinde, knoglekræft osv.
<p>Morfemer til sosu-faget 2</p> <p>Bøjningsmorfemer S. 1-19 Opgave 1-14</p>	<p>Mål: At kunne identificere et bøjningsmorfem i et ord og at kunne dele et ord i rod og bøjning At kunne danne et ord med bøjning ved at føje en bøjning til en rod</p> <p>Deltageren bør lære:</p> <ul style="list-style-type: none">• hvad der kendetegner et navneord, et tillægsord og et udsagnsord• hvilke bøjningsmorfemer, der knytter sig til henholdsvis navneord, tillægsord og udsagnsord• udtale og stavemåde af de enkelte bøjningsmorfemer• at et bøjningsmorfem giver flere oplysninger om ordet
	<p><u>Forslag til supplerende aktiviteter i forbindelse med arbejdet med bøjningsmorfemer</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Lad deltageren bestemme ordklassen i forhold til udvalgte ord, f.eks. borger, som er navneord og svag, som er tillægsord. Lad deltageren derefter føje forskellige bøjninger til ordet, f.eks. borger+en og svag+ere.• Tal om, hvad de forskellige bøjninger gør ved ordet.

	<p>Hvad gør navneordets former i ental-flertal/bestemt-ubestemt ved ordet.</p> <p>Hvilken betydning har det, at et tillægsord ender på -t eller -e?</p> <p>Hvad betyder gradbøjningerne -ere og -est, og hvad betyder 3. grads bestemte form?</p> <p>Hvad fortæller udsagnsordets tider/former om ordet?</p> <ul style="list-style-type: none">• Find ord med bøjningsmorfemer på skilte, i aviser m.m.• Skriv lange ord på tavlen, og lad deltageren identificere bøjningsmorfemerne i ordene, f.eks. madindtagelsen og tavshedspligten.• Giv eksempler på ord med bøjninger, hvor der indgår dobbeltkonsonant, f.eks. ligge og smukke, og gør dette i forbindelse med opgaver med denne problematik.
<p>Morfemer til sosu-faget 3</p> <p>For- og efterstavelser</p> <p>S. 1-16 Opgave 1- 12</p>	<p>Mål:</p> <p>At kunne identificere en forstavelse og at kunne dele et ord i forstavelse og rod</p> <p>At kunne danne et nyt ord ved at føje en forstavelse til roden</p> <p>At kunne identificere en efterstavelse og at kunne dele et ord i efterstavelse og rod</p> <p>At kunne danne et nyt ord ved at føje en efterstavelse til roden</p> <ul style="list-style-type: none">• I materialet indgår forstavelserne: an, be, for, fore, gen, mis, u, og und• I materialet indgår efterstavelserne: dom, else, hed, ig, ing, lig, ning og som <p>Deltageren bør lære:</p> <ul style="list-style-type: none">• udtale og stavemåde af de enkelte for- og efterstavelser

	<ul style="list-style-type: none">• at for- og efterstavelserne kan genanvendes og findes i mange ord, f.eks. ufin/utryg og søvrig/tørstig• at de oftest ikke er et ord og ikke kan stå alene• at for- og efterstavelser ændrer ordets betydning, f.eks. se/gense og træne/træning• at efterstavelser ofte ændrer ordets ordklasse
	<p><u>Forslag til supplerende aktiviteter i forbindelse med arbejdet med for- og efterstavelser</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Skriv en rod på tavlen, og lad deltageren føje for- og efterstavelser til roden, f.eks. und+gå og ven+lig• Vis deltageren forskellige ord, hvor nogle indeholder en forstavelse/efterstavelse og andre ikke, f.eks. billig, venlig og boglig. Lad deltageren derefter udpege ord med efterstavelse. I dette tilfælde indeholder venlig og boglig en efterstavelse, men billig er en rod i sig selv.• Find ord med for- og efterstavelser på skilte, i aviser m.m.• Med udgangspunkt i længere ord med for- og efterstavelser tales om ordenes betydning, f.eks. sygdomsforebyggelse.• Lad deltageren finde på nye ord, f.eks. usundhed, upæn osv.• Lad deltageren danne lange ord, hvor der indgår for- og/eller efterstavelser, f.eks. behandlingsforløb og akutmodtagelse. Måske kan deltageren finde ord i forbindelse med jobbet eller uddannelsen.

	<ul style="list-style-type: none">• Opstil et antal ord med for- eller efterstavelse, og lad deltageren udskifte henholdsvis for- og efterstavelse, f.eks. kan fore- i foregå udskiftes med an-, så der kommer til at stå angå.• Benyt udvalgte opgaver i materialet, og tal om ordenes betydning - i opgave 6 tales f.eks. om betydningen af saftig, handling osv.
Morfemer til sosu-faget 4 Flere opgaver S. 1-21 Opgave 1-24	<p>Mål:</p> <p>Ved at benytte den morfologiske strategi bør deltageren kunne:</p> <ul style="list-style-type: none">• læse længere og mere komplekse sosu-specifikke ord• skrive længere og mere komplekse sosu-specifikke ord• forstå længere og mere komplekse sosu-specifikke ord <p>Deltageren bør (lære):</p> <ul style="list-style-type: none">• opnå en større sikkerhed i forhold til at læse mere komplekse sosu-specifikke ord ved at benytte en morfematisk strategi• opnå større sikkerhed i forhold til at stave/skrive mere komplekse sosu-specifikke ord ved at benytte en morfematisk strategi• at mange af de sosu-specifikke ord, som sosu-medarbejderen benytter i hverdagen, kan morfemdeles og læses og staves/skrives ved at benytte en morfematisk strategi <p><u>Forslag til supplerende aktiviteter i forbindelse med arbejdet med Flere opgaver</u></p> <ul style="list-style-type: none">• Find længere ord på skilte, i aviser m.m., og del dem i morfemer.• Med udgangspunkt i længere ord tales om ordets betydning, f.eks. blodtryksmåling.

	<ul style="list-style-type: none"> • Lad deltageren danne lange ord med flere morfemer. • Lad deltageren lave flere opgaver ligesom opgave 5, f.eks. halsbetændelse, -betændelse o.s.v. og lungekræft, -kræft o.s.v. • Benyt udvalgte opgaver i materialet, og tal om ordenes betydning - i opgave 2 tales f.eks. om betydningen af galdeblærekræft og hjerneblødning. • Find flere ord indenfor sosu-faget, hvor der er et overbegreb ligesom opgave 1, hvor der arbejdes med sygdomme og lidelse. F.eks. kan der arbejdes med overbegrebet anatomi. Lad deltageren finde ord, der har med anatomi at gøre, og gå i dybden med de af ordene, der kan morfemdeles, f.eks. mavesæk og hjerteklap. • Vælg ord med efterstavelser og inddel i ordklasser – er der et system i forhold til efterstavelsen og ordklasse, f.eks. at ord, der ender på -hed er navneord, f.eks. kærlighed og venlighed.
Forslag vil videre progression	<p>Der kan arbejdes med udenlandske efterstavelser.</p> <p>Det vil ligeledes være relevant at arbejde med sammensatte ord, specifikt i forhold til om ordet er sammensat eller ej.</p>